

BEHÇET ÇELİK

ATEŞE ATILMIŞ
BİR ÇİÇEK

YAZARLAR, KİTAPLAR, OKUMA NOTLARI

DENEME

BEHÇET ÇELİK
ATEŞE ATILMIŞ
BİR ÇİÇEK

YAZARLAR, KİTAPLAR, OKUMA NOTLARI

© 2012, Can Sanat Yayınları Ltd. Şti.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Kasım 2012

Bu kitabın 1. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayan: Faruk Duman

Kapak tasarımı: Ayşe Çelem Design

Kapak resmi: © Kadir Akyol

Kapak baskı: Azra Matbaası

İç baskı ve cilt: Özal Matbaası

ISBN 978-975-07-1568-6

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM, DAĞITIM, TİCARET VE SANAYİ LTD. ŞTİ.

Hayriye Caddesi No: 2, 34430 Galatasaray, İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

www.canyayinlari.com

yayinevi@canyayinlari.com

BEHÇET ÇELİK
ATEŞE ATILMIŞ
BİR ÇİÇEK

YAZARLAR, KİTAPLAR, OKUMA NOTLARI

DENEME

Behçet Çelik'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Diken Ucu, 2010

Düğün Birahanesi, 2011

Dünyanın Uğultusu, 2011

Gün Ortasında Arzu, 2011

Herkes Kadar, 2011

Yazalınızı-İki Deli Derviş, 2011

Suluk Bir An, 2012

BEHÇET ÇELİK, 1968'de Adana'da doğdu. İlk öyküsü 1987'de Varlık'ta yayımlandı. Yazılı Günler ve Virgül dergilerini hazırlayanlar arasında yer aldı; pek çok dergi ve gazetede öykü, deneme ve çevirileri yayımlandı. *Gün Ortasında Arzu* (2007) adlı kitabı ile 2008 Sait Faik Hikâye Armağanı'na, *Diken Ucu* (2010) adlı kitabı ile 2011 Haldun Taner Öykü Ödülü'ne layık görüldü. *İki Deli Derviş* (1992), *Yazyalnızı* (1996), *Herkes Kadar* (2002), *Düğün Birahanesi* (2004), adlı öykü kitaplarının yanı sıra, *Dünyanın Uğultusu* (2009) ve *Suluk Bir An* (2012) adlı romanları ile *Sınıfın Yeri* (2011) adlı gençlik romanı yayımlandı. Doğup büyüdüğü Adana hakkında kaleme alınmış yazılardan oluşan *Adana'ya Kar Yağmış* (2006) adlı kitabı derledi.

Behçet Çelik'in internet adresi:

www.behcetcelik.com

Zeynep'e

İçindekiler

Sunuş	13
Esendal'ın Hikâyelerinde Bize Özgü Olan	17
F. Celalettin'in Öykülerinde "Muamma"lı An	29
Osman Cemal Kaygılı: "Destursuz Aptes Bozan" Yazar	45
"Fırsattan İstifade"ler Çağında Edebiyat: Suat Derviş'in Romanları	57
İlhan Tarus'un Millî Mücadele'yi Konu Alan Romanları	71
Nâzım Hikmet'in Hikâyeleştirdikleri	103
Egzotik ve "Medeni": Kenan Hulusi'nin Hikâyeleri	109
Üç Roman, Üç Kahraman.....	119
Sait Faik'in Yazısı ve Hayatı	131
Sabahattin Ali'nin Öykülerinde İnsan ve Ülke Manzaraları	161
Kendinin Teşrihi: Vüs'at O. Bener'in Hikâyeleri	183
1950-1980 Arasında Türk Öykücülüğü	195
Taze Solukla Onulmazlık Arasındaki Kılıpayı Ayrım: Tomris Uyar'ın Öyküleri	207
İnceliklerin Kırgını: Selçuk Baran	219
Dışarıasına Özlem: Ayhan Bozırat'ın Hikâyeleri	245
"Gelgeç Hayat", "İç Acıları" ve Yazmak: Selim İleri'nin İki Öykü Kitabı Üzerine	257

Damıtılmış Sıkıntı: Necati Tosuner	271
Gidenler Dönmeyecek: Hulki Aktunç'un Hikâyeleri	285
Eleştiri ve Metnin Ruhu	295
Kaynakça	305

Sunuş

Bu kitapta yer alan yazılar çeşitli vesilelerle kaleme alındılar. Bir dergi, kitap ya da panel, sempozyum vb. toplantılar için yazdım bunları, ama baştan şunu vurgulamak isterim, bu gibi yazılar yazmamın esas nedeni öğrenmek oldu. Bildiğim bir şeyleri başkalarına anlatmak, göstermek için değil, yazarken öğrenmek, keşfetmek için geçtim kâğıdın ya da bilgisayar ekranının karşısına. Öğrendim de, hem de çok şey. Yazının böyle bir yanı var, sadece kurmaca metinler için değil, bu gibi yazılar için de geçerli, yazmaya başladıktan sonra nerelere varılacağı, nasıl bağlantılar kurulacağı baştan bilinmiyor her zaman. Hele ki edebî metinler hakkında yazıyorsanız, bu metinler üzerinde dikkatle durup kalem oynatmaya, bir şeyler söylemeye çabaladığınızda ummadığınız noktalarda yakalayabiliyorsunuz kendinizi. Okumak da böyledir elbette; ama edebiyat üzerine bir şeyler yazmak, o metnin size fısıldadıklarını derli toplu ifade etmeye çalışmak, yazarın o metni kurarken kendisine dert ettiği şeyleri sanki daha net görmeyi mümkün kılıyor. Yazı bittiğinde, başlarken aklınızdan geçmeyenleri kâğıda dökmüş bulabiliyorsunuz kendinizi. Yazının gizi ya da gücü belki de: Yazılmış bir metin üzerine yazmaya kalkıştığınızda konu aldığınız metin kendini daha da açıyor – “yazıların kardeşliği” mi demeli buna? Bir de usta bildiğiniz yazarlar hakkında yazıyorsanız, ustanızın kimi yazı sırlarını sezdirmeden sunduğunu fark ediyorsunuz. Bu sırları layıkıyla ifade edemediğimi bilemiyor olsam da, bu yazıları yazarken gerçekten de çok şey öğrendiğimi bir kez daha belirtmeliyim.

Böyle yazılar yazmak kendi başıma verdiğim bir karar değildi. Başka bir kararımın (arzumun demeliyim belki de) sonucu oldu ama – bir edebiyat dergisinin mutfağında olmak. Şansım yaver gitti, iki derginin mutfağında bulundum. Bu kitaptaki yazıların bir bölümü dergiler için yazıldı. Özellikle *Virgül*, bir kitap dergisi olduğu için mutfağındakilerin yayın dünyasını yakından takip etmesini zorunlu kılıyordu. Yine o sıralarda yayınevlerinin Türkçe edebiyatın önemli yazarlarının kitaplarını topluca yayımlamaya başlaması da bu kitaptaki bazı yazıların vesilesi oldu. Kendi adıma o yazarların eserlerini topluca okuma ve üzerlerinde düşünmeme de... Yazıları yazmaya her zaman kendi başıma karar vermedim, dergideki editör arkadaşlarımın önerisi de çok etkili oldu; haber verdiler, cesaretlendirdiler, eleştirdiler. 1990'ların başında *Yazılı Günler*'i yayımlamaya karar verdiğimiz günlerde bu gibi yazılar yazmamı öneren Ömer Ateş'in adını da ayrıca anmalıyım. Bu derlemede *Yazılı Günler*'de yayımlanmış yazılar yer almıyor; ama orada haklarında yazı yazdığım Memduh Şevket Esenal, Osman Cemal Kaygılı, Sait Faik gibi yazarlarla ilgili daha sonra yazıp buraya aldığım yazılarda önceki yazıların etkisinin çok olduğunu belirtmeliyim.

Bu tarzdaki yazılarım yayımlandıkça başka dergilerin ve kitapların editörlerinden ya da toplantı düzenleyenlerden de öneriler alarak çeşitli yazılar yazdım. Bu yazılara vesile oldukları, duydukları güven ve cesaretlendirici çabaları için hepsine müteşekkirim. Daha da önemlisi, ortak bir iş görmenin hazzını duymamı sağladılar. Yazı yazmak bireysel bir uğraş sanılır; çoğu zaman da öyledir gerçekten; ama bir dergi için ya da bir toplantı için harcanan emeğin bir sonucu da ortak iş görme duygusunun pekişmesidir. Günümüz edebiyatında ortak hareket eden edebiyat toplulukları pek yok; ama büsbütün yalnız da değiliz. Kısa-uzun paslar, vesileler, iteklemeler, hatta çekişmeler olmasa insan yazmak gibi bir uğraştan çok kolay uzaklaşabilir – en azından benim açımdan böyle.

Bu yazıları toplayıp bir araya getirdiğimde, haklarında söz söylemeye cüret ettiğim yazarlardan sadece edebiyata dair değil, hayata dair de ne çok şey öğrendiğimi fark ettim. Bu yazarların ve eserlerin bana yıllar boyunca yoldaşlık ettiklerini gör-

düm. Yazdığım kurmaca metinler üzerindeki etkileri kadar, hayata ve insana bakışında da büyük etkileri olmuş. Öte yandan haklarında bir şeyler söylemeye çalıştığım yazarların büyük bölümünün beni yazma konusunda cesaretlendiren ve esinlendiren yazarlar olduğunu vurgulamalıyım. Onların yazı dünyaları, yazarlar kurdukları dünyalar, aldıkları tavırlar yalnız olmadığımı hissettirdiler her zaman. Bana verdikleri cesaret de sadece edebiyatla ilgili değil; edebiyat kimi zaman insanın kendisine de başka bir gözle bakmasına vesile oluyor. Güçlü yazarların büyücü yanları var bence. Kurdukları dünyaya dalıvermemizi, orada kendi dünyamızı ve kendi hallerimizi, güçsüzlüklerimizi, çıkmazlarımızı sezmemizi sağlıyorlar. Bir edebiyat kitabı üzerine düşünmek, ister istemez insanın yaşadığı dünya ve kendisi hakkında da düşünmesine neden oluyor. Farkında olmadan değişiyoruz, fikrimiz, dilimiz, bakışımız, baktığımız yerde gördüklerimiz, iç dünyamız, hissetme ve bunu ifade etme biçimimiz değişiyor. Eskilerin deyişleriyle rahle-i tedrislerinden geçiyoruz böylesi yazarların.

Bir şeyler öğrenmek için kaleme aldığım yazıları başkalarıyla paylaşmamın nedeni de hep bu oldu: Belki bu sayede birkaç kişinin daha bu yazarları tanımalarına, okumasına vesile olurum; bu yazarların yarattıkları dünyaların kapıları başkalarına biraz olsun açılır. Belki bu yazılarda benim söylemeye çalıştıklarım katılıp ileri götürürler ya da baştan sona çatışmalar savunduklarımla; ama ortak bir dünyada, edebiyatın insanı kelimelerle içine çekerek değiştirip dönüştürdüğü dünyada, o dünyanın yerleşikleri, yurttaşları olarak birbirimizi yüz yüze tanımadan birlikte bir iş görürüz – bu usta yazarların edebiyat aracılığıyla ifade ettikleri sözleri çoğaltırız.

Bu kitapta yer alan denemelerin büyük bölümü yazarlar, kitapları ya da yazdıkları dönemler hakkında. Kitabın sonuna, “Öykü Eleştirisinde Günümüz Ölçütleri” konulu bir toplantıdaki konuşma metnine dayanan “Eleştiri ve Metnin Ruhı” başlıklı yazıyı da ekledim. Yazıda eleştirden söz ediliyor olsa da, burada ifade etmeye çalıştıklarımın büyük ölçüde kitapta yer alan denemeleri kaleme alırken de göz önünde tuttuğum hususlar olduğunu belirtmeliyim.

* * *

Yukarıda bu yazılarla ilgili editör arkadaşlarımın katkılarından söz ettim. Bu kitabı geçtiğimiz 10 Mart günü bizi bırakıp gitmeyi seçen, *Virgül*'ün editörlerinden, sevgili arkadaşım Zeynep Doğukan'a ithaf ediyorum. Onunla sadece dergiden, kitaplardan, edebiyattan konuşmazdık bir araya geldiğimizde. Pek çok şeyin yanında müzikten de konuşurduk ve zaman zaman Yunancadan şarkı sözleri tercüme ederdi Zeynep; tercüme ettiği bir şarkının sözleriyle anmak istiyorum onu:

Akşamüstüne karışıp kayboldun
Sağanağın ve sisin içine
Ve karanlığa karıştın
Ve oldu cumartesi gecesi
Ateşe atılmış bir çiçek.¹

Ağustos 2012

1. "To Palio Roloi" (Eski Saat), güfte: Lefteris Papadopoulos, beste: Manos Loizos.

ESENDAL'IN HİKÂYELERİNDE BİZE ÖZGÜ OLAN

Ben, er geç, “ufki medeniyet”in galebe çalacağına inanıyorum. İnsanların huzurunu, milletlerin istikrarlı bir hayata kavuşmasını, “toprak medeniyeti”nde görüyorum. Bu işi hükümetler yapamaz. Vekillerin işi değildir, bu... Bu sanatkârın işidir. Bu fikri, çok taraflı işleyip, geliştirerek, olgunlaştırarak cemaatin önüne düşecek, “toprak medeniyeti” fikrine cemaati ısındırarak, bu fikri benimsetecek adam, sanatkârdır.¹

“Toplum meseleleri karşısında sanatçının durumu ve tavrı ne olmalıdır?” sorusuna verdiği yanıtta, dünya görüşüyle sanat görüşü arasında nasıl bir ilişki olduğunu bu cümlelerle açıklar Memduh Şevket Esendal. Edebiyatçılarımız arasında siyasi olarak en yüksek düzeyde görevde bulunmuş olan Esendal, İkinci Dünya Savaşı yıllarında CHP'nin genel sekreterliğini yapmış, önemli bir siyasi kişiliktir. Bu durumun kaçınılmaz sonucu olarak yapıtlarının siyasi yönünün baskın olması beklenebilir. Yukarıdaki alıntı da, sanatçıyı bir görev insanı olarak gördüğünün açık bir kanıtı olarak yorumlanmaya müsait. Bunun-

1. “Memduh Şevket Esendal'la Konuşma”, M. Sunullah Arısoy, *Mendil Altında*, Bilgi Yayınevi, 1992.

la birlikte, onun hikâyeleri daha çok içerdği insani sıcaklık, anlatım ve dildeki yalınlığı ile gündeme gelmiştir; siyasal tezleriyle değil. Aynı biçimde, bugün, siyasal tezlerinden pek söz edilmese de, Türkçe hikâyeden söz edildiğinde ilk akla gelen isimlerden biridir. Bu durumu, sanatın politikadan, yapıtın yazardan özerkleşmesi olarak algılayabilir miyiz?

Kuşkusuz, hikâye sanatını iyi bilen, anadilini çok seven ve iyi kullanan bir yazardır Esendal. Onun hikâyeleri hakkında yapılabilecek en haksız değerlendirmeyi, kendi cümlelerinden kopya çekiyor da olsak, “Toprak medeniyeti düşüncesini topluma benimsetmek amacıyla hikâyeler yazmıştır,” dediğimizde yaparız. Bununla birlikte, hikâyelerini peş peşe okuduğumuzda, Esendal’ın bunları aynı zamanda siyasal bir derdi de olduğu için kaleme aldığını düşünürüz. Öncelikle eleştireldir Esendal’ın hikâyeleri. Kimi zaman bürokrasinin saçmalığı gibi olgusal şeylerdir eleştirdiği; kimi zamansa bu hikâyeleri yaşadığı toprakların her yanına bulaşmış, şekilsiz bir şeyi eleştirmek için yazdığını düşünebiliriz. Bu bulaşıcı ve şekilsiz şey, toplumun farklı kesimlerinden gelen insanlarda görebileceğimiz bir tür yaşam tarzıdır, ama aynı zamanda kendi düşüncesini, sanatını, kültürünü de yaratan bir şeydir bu tarz.

“Ufki medeniyet”in karşısına koyduğu “amudi medeniyet” midir eleştirdiği? “Amudi medeniyet yoktur beyefendi,” der yukarıdaki alıntının başında, “ayakta duramaz, yaşayamaz... Bugün, gördüğünüz şeyler var ya, şu atomlar falan, yeni silahlar, icatlar ve siyasal krizler, buhranlar, bunların hepsi bir medeniyetin, ‘amudi medeniyet’in çökmekte olduğunun delilidir.” Bu cümlelerden de anlıyoruz ki Esendal’ın “amudi medeniyet” dediği şey, Batı medeniyetinden başka bir şey değil. Batılılaşmanın öncüsü olan partinin genel sekreterinin ağzından yapıl-

mış bu Batı eleştirisi hayli şaşırtıcı. Tanzimat'tan bu yana kafalarımızı en çok meşgul eden "Batılılaşma" konusunda, Esendal'ın görüşleri, dönemin düşünce dünyasına hâkim olan, "Tekniği alalım, ama kültürümüzü koruyalım," tezinden çok farklı değil gibi. "Yaşadığımız bu muhit-i coğrafya içinde, kendimize mahsus, kendi geleneğimize uygun, tecrübi ilme dayanan bir medeniyet kurabiliriz," der aynı söyleşide.

"Kendimize mahsus medeniyet" konusunun hayli sorunlu olduğunu ayrıntılı olarak tartıştığı yazısında Nurdan Gürbilek, Batı'ya özenen züppe tipleri eleştirenlerin özgünlük takıntılarının açmazı aşmanın bir yolu olmayıp, açmazın bir parçasını oluşturduğunu belirtir.¹ Gürbilek'e göre, özgünlükten, orijinallikten ya da Esendal'ın sözcükleriyle, "kendimize mahsus olan"dan söz ettiğimizde, tam da karşı çıktığımız şeyi yeniden üretmekteyizdir. Başka medeniyetleri karşımıza alıp "kendimize mahsus" bir medeniyetten söz ediyorsak, o başka medeniyetlerle bir karşılaştırma yapmış ve onlardan geri kaldığımızı tespit etmişiz demektir. Bize özgü olan medeniyete vurgu yapmak, onlarla aramızdaki farkı kapatmak için giriştiğimiz bir arayışa, ama ondan da önce derin bir farka işaret eder. Geç kalanların telaşı, diyebiliriz buna.

Gürbilek, aynı yazıda, Orhan Koçak'ın "Kaptırılmış İdeal" başlıklı makalesinde² çözümlenmeye çalıştığı "çifte açmaz"dan da söz ediyor. "Osmanlı-Türk yazarı gündelik alana girdiğinde idealsiz bir yerelliğe mahkûm oluyor; ideallerin alanına geçtiğindeyse yabancı isteklerin, taklit hülyaların, ödünç alınmış emellerin buyruğuna giriyordur."³ Şu temel soruyu soruyor Gürbilek? "Sakil

1. Nurdan Gürbilek, *Kötü Çocuk Türk*, Metis Yayınları, 2001.

2. Orhan Koçak, "Kaptırılmış İdeal", *Toplum ve Bilim*, sayı: 70, güz 1996.

3. Gürbilek, age.

ve dar' gündelik hayatla 'ödünç alınmış' yabancı ideal arasında bize özgü, özgün bir bölge var mıdır?"

Bu tartışmalar çoğunlukla roman bağlamında yapılmıştır. Bu yazıda, aynı soruyu sanatçıya toplumu "bize mahsus bir medeniyet"e hazırlamayı ödev olarak gösteren Esendal'ın hikâyelerini düşünerek yeniden sormayı deneyeceğim. Yan sorular kaçınılmaz elbette: Romana göre daha sınırlı bir zamanı olan hikâyenin nefesinin böylesi tartışmalara yetip yetmeyeceği sorusu akla geliyor mesela. Şu da sorulabilir: Hikâyenin nefessiz kalmasına neden olan boyutu bir avantaj olabilir mi?

Esendal'dan son yaptığım alıntıdaki bir kelimenin özel bir önemi olsa gerek. Bir *medeniyet kurmak*'tan söz ediyor Esendal. Kendi geleneklerimize vurgu yapsa da, geçmişî övmekten çok geleceği kurmaktır amacı. Taklit olmayan bir ideal; hatta olmayan bir idealin yazarıdır Esendal. Kendi geçmişini ya da başka milletleri taklit etmeden yeni bir medeniyet kurmak için kalemını eline alır.

Esendal'ın hikâyelerinde Batı özentisi insanlara sıklıkla rastlarız. Çoğunlukla erkektir bu tipler ve kadınlarla ilişkileri içerisinde, kadınların gözlerinden göründükleri halleriyle tanırız onları. Taklit konusu, bir hikâyesininse ana sorunsalıdır. "Bütün Eserleri"nin *Sahan Külbastısı* başlıklı cildinde yer alan "Bir Mektup"¹ başlıklı hikâyenin kahramanı bir kadının gözünden anlatılır. Kadının ağzından yazılmış bu mektupta kadın kendisine evlenme teklif eden adama neden evlenmek istemediğini anlatır. Esendal'ın öbür hikâyelerinden farklı olarak bu hikâyedeki kadın, kendisine evlenme teklif eden adamı ve benzerlerini çözümler; bu gibi insanlarda beğenmediği şeyin ne olduğunu açıkça ifade eder. Bu çözümleme-

1. Memduh Şevket Esendal, *Sahan Külbastısı*, Bilgi Yayınevi, 1983.

lerin metni hikâyeden çok denemeye yaklaştırdığını itiraf etmek gerek. Esendal'ın hikâyelerinde alışık olmadığımız doğrudan bir üslupla kaleme alınan bu hikâyeyi, Esendal'ı hikâyeye yazmaya iten nedenlerden önemli birinin ifadesi olarak görebiliriz.

Kadın mektubun başında kendisine yapılan teklifi reddetmesinin nedeninin mezhep ya da milliyet farkı olmadığını belirtir. Dillerinin farklı olması bile değildir neden. Sorun başka bir noktadadır:

Hatta, şu noktaya dikkat ediniz, hiç lisanıma vâkif olmayan bir kimse ile de izdivaç edebilirim. Yalnız yeterli ki, o adam, kendi diline, kendi milliyet ve irfanına merbut bulunsun! (...) Fakat, yalnız o adamla izdivaç edemeyeceğimi ve birlikte yaşayamayacağımı hissediyorum ki, irfan ve medeniyeti melez olsun. İşte siz, bu kimselerden birisiniz.

Esendal'ın kadın kahramanı, bu melezliğin özellikle dildeki görünüşünü anlatmaya çalışır. Adam kadının dilini tuhaf bir biçimde konuşmaktadır. Burada şunu da belirtmek gerek; kadının Rus olduğunu öğrenmemize karşın, adamın hangi milletten olduğunu öğrenemeyiz. Anadiliyle değil, öğrendiği bir dille konuşmaktadır adam. Adamın konuştuğu biçimde bu dili başka kimse konuşmamaktadır; ne köylüler, ne aristokratlar, ne külhanbeyleri, ne de askerler.. Olmayan bir dildir adamın konuştuğu. Kadın, bu yok-dilin nasıl bir şey olduğunu, nereden kaynaklandığını anlamaya çalışırken şunu fark eder: Bu yok-dille konuşanların öğrendikleri dil ana dillerinden daha yüksektir.

Tahsil lisanında mevcut kelimeler ve tahsil hayatı ile girilen muhitin kelimeleri, ana dilinde mevcut olmadığı

cihetle, güzelce birleşip teessüs edemiyor. Kelimelerin bu suretle teessüs edememesi, kelimeler üstünde mevcut mefhumların da muğlak, askıda kalmasını iktiza ettiriyor. (...) Sonra, bu yalnız lisanda kalsa bir şey değil; fakat hayatta fikirlere ve tavırlara da intikal ediyor.

Kadın, “bozgunluk” olarak tanımladığı bu durumun, özellikle okumuş, aydın kadınların ve adamların evliliklerinde açıkça görülebildiğini belirttikten sonra, bir yarıda daha bulunur; “Bu aileler içinde her şey taklittir. Her şey taklit olunmuş ve fena taklit edilmiştir,” der.

Kadının adam gibileri “taklit” olmakla suçlaması aynı zamanda kendisinin ve kendi gibilerin taklit olmadığı iddaisini içeriyor kuşkusuz. Kadının, ötekinden beklediği bir ideal bulunmaktadır. “Özgünlük” diyebileceğimiz bu ideali açıkladığı cümlelerde “olması gereken”le “olan”, “biz” ve “siz” zamirleriyle ifade edilir:

Bu görüşlerde, bu tenkit ve muahezelerde, biraz da bizim hatalarımız bulunduğunu da burada ilâve etmeliyim. Çünkü biz, bu kadar sene yan yana beraber yaşadığımız halde, sizi görmeğe kendimizi alıştırmamış bulunuyoruz. Biz, Darülfünun’ların memleketimiz etrafında neler, ne acayip şeyler, ne garip aileler uyandırdığından haberdar olamıyoruz. Bu birlikte hayatın, derece derece, bütün halk tabakaları üzerindeki tesirlerini görüp hesaba katamıyoruz. Sizin yanınıza geldiğimiz vakit, sizin hususi âdetlerinizi, ahvalinizi, yaşayışınızı ve eğer, medeniyette ilerlemiş aileler olursa, onlarla yeni ve eskinin ne surette imtizaç ettiğini görmek istiyoruz. Halbuki sonra ne derin bir sukûtu hayal!..

Tezlerini doğrudan ifade eden bu hikâyede Esendal’ın yaşadığı toplumun modernleşmesine bakış açısını ve

baktığı yerden gördüğü şeyin derin bir düş kırıklığı olduğunu anlıyoruz. Kuşkusuz Esendal'ın durduğu ve baktığı yer kadının yeriyle aynı değil. Dışarıdan değil, içeriden bakıyor Esendal, bununla birlikte kadınla aynı ideali, medeniyette ilerlemiş, eski ve yeniyi uyumlulaştırabilmiş bir toplum özlemini paylaştığı açık. Bu fazlasıyla ideolojik hikâyede, kadında simgelenen gelişmiş medeniyet kusursuz; erkekte simgelenense baştan aşağı taklittir. Esendal'ın hikâyelerinde bir tezi bu kadar açıkça savunduğu pek görülmez. Bu nedenle bu hikâyeyi başarılı ve tipik bir hikâye olarak düşünmemek gerekir. Başka hikâyelerinde anlatmak istediği şeyi bu kez doğrudan anlatmayı denediğini düşünebiliriz ama.

Esendal, hikâyelerinde taklit ederek modernleştiklerini sananları sıklıkla ele almakla birlikte, sorunu başka bir bağlam içerisinde ortaya koymuştur. Sorunu bir eski-yeni çatışması olarak ele almaz. Eskiye bağlı kalanlar da, yeniyi tapanlar da onun sivri kaleminden kurtulamazlar. Esendal'ın hikâyelerinde asıl sorun “çalışmak” kavramı çevresinde dile getirilir.¹ Bir şeyler üreten, daha iyi bir hayatı çalışarak kuranlarla üretmeden tüketenler karşı karşıyadır onun hikâyelerinde. Sıkı bir İttihatçı, sonraları da CHP'nin en üst düzeydeki yöneticilerinden olan Esendal, hikâyelerinde de Cumhuriyet'in kuracağı yeni toplumun yeni insanların nasıl olmaları ya da nasıl olmamaları sorununu dert edinir. Derdini yukarıda sözünü ettiğim hikâyedeki gibi açık seçik ifade etmez. Sorun, kahramanların yapıp ettiklerinde, söylediklerinde, düş-

1. Ömer Türkeş, M.Ş.E.deki çalışma tutkusunu “devlete hizmet” olarak adlandırıyor. (“Memduh Şevket Esendal”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce / Kemalizm, İletişim Yayınları*, c. 2, s. 240). Devletten çok doğaya hizmet olarak algılayabiliriz çalışmaya yapılan vurguyu. Çalışacak gücü olup da çalışmayanları neredeyse doğaya ihanet etmekle, insanlıktan çıkmakla itham eder Esendal. Düşükleri acınası durum hak ettikleri bir cezadır çalışmayanlar için.

tükleri gülünç durumlarda görünürlük kazanır. Dikkat çekici olansa şudur: Çoğu hikâyede kadın kahramanlar erkek kahramanların aksine, ne istediklerini bilen, erkeğin özentilerinden rahatsız, daha gerçek bir hayat arzulayan tipler olarak çizilmiştir. Bu kadınlar yeni bir yaşam biçiminin kurulabileceği umudunu sezdirirler okuyucuya. Esendal'ın toplumsal hayatta pek az yer aldıkları dönemde, kadınlara verdiği bu rol, onları kurulacak yeni toplumsal hayatın kurucu özneleri olarak görmesinin bir sonucu olsa gerek. "Toprak medeniyeti"nde yaşayan insanın nasıl biri olacağına ilişkin hikâyelere örnek olarak "İki Kadın" verilebilir.¹

Bu hikâyenin kahramanı Behin'in eski kocasından duyduğu rahatsızlık çevresindekilerce kolay anlaşılır bir şey değildir. Özellikle annesi onu anlayamıyordur. Kocasını, bir arkadaşının deyimiyle, "küçük şair kılıklı sefil bir mahluk"tur. Şantiyeye uğramayan, tozdan topraktan uzak duran bir mühendistir. İnsanlar onun temiz kılığını, ipek çorabını, gömleğini gördüklerinde mühendis olduğuna inanmazlar. Üstelik kumar düşkünüdür. Gizli saklı bir işler yapmaktadır. Hayalindeki erkek tipini ise şöyle anlatır Behin:

Ben bir mühendisin, canlı bir adamın karısı olmak istedim. Yüzü güneşten yanmış olsun. Eve yorgun argın gelsin, bir iş yapmış olduğuna inansın. (...) Bir işler görsün, adı duyulsun. Bu yurdu, bu yerleri, bu ağaçları, bu sokakları, bu insanları benimsesin.

Nitekim bu mühendisten boşandıktan sonra istediği gibi birini bulur. Yeni kocası mühendis değil, ustabaşıdır.

1. Memduh Şevket Esendal, *Otlakçı*, Bilgi Yayınevi, 1997.

Bu, Behin için hiç önemli değildir. Annesi biraz rahatsızdır. “Aptı Paşa’nın kiler, Atiye Hanımefendi sorarsa ne demeli?” diye kaygılanır. Behin için unvanlardan, maddi zenginlikten önce gelen, yukarıdaki alıntıda ifadesini bulan daha özdeki şeylerdir. Behin’in ilk kocası olumsuz, ikincisiyse olumlu bir tiptir. “Bir Mektup”taki kadar doğrudan olmasa da, tezlerini doğrudan ileten bir hikâyedir bu da. Olumlu-olumsuz tiplerin yanı sıra, Behin’in cümlelerinde açıkça dile gelir tezler. Yatay medeniyetle Esendal’ın ne demek istediğini bu ve benzeri hikâyelerle anlarız. Özlemine çektiği, Behin’in ve ikinci eşinin seçtikleri yaşam tarzının yaygın hale geldiği bir medeniyettir.

Söz edeceğim başka bir hikâyeyse, “Saide”¹. Bu hikâyedeki adam, Şinasi Halil Bey, karısı Saide’den gizli metres tuttuğunu sanırken, bir gün metresinin evine karısının mektubu gelince allak bullak olur. Herkesten gizlediğini sandığı bu ikinci evin bakkal çıraklarına varana dek herkesçe bilindiğini öğrenince ne yapacağını bilemez. Şinasi Halil Bey, yarım yamalak bilgisiyle ahkâm kesen, kendi inandığını gerçek sanan biridir. Biçimde olup bitenler onun gözünde gerçektir; kendi söylediklerine aşırı biçimde inanır, başkalarının da inandığını sanır. Gerçeklerle yüzleştğindeyse önce kabahati hemencecik karşısındakine atan bu adam bir zaman sonra çareyi İstanbul’dan uzaklaşmakta, Anadolu’daki harekete katılmakta bulur. Ne var ki Esendal, bu adamdan yana umutlu değildir. Onun büyük bir değişim yaşamamış olduğunu, başına gelen olayın korkusuyla artık karısına sadık kaldığını hikâyenin sonunda anlarız.

Şinasi Halil Bey’in kafasını gömdüğü kumun arasından bedeninin geri kalanını fark ettiğinde yaşadığı şaşkınlık

1. Memduh Şevket Esendal, *Mendil Altında*, Bilgi Yayınevi, 1992.

lık, kendisini ve başkalarını görünmediğine ikna ettiği sıradaki beyhude çabası, gerçekliğe değil söze verdiği önem, değişti dediğimiz yerde değişmediğini, ama eskisi gibi davranmaya artık cesareti olmadığını anladığımız sözleri... Bütün bunlar, kanlı, canlı bir adam olarak Şinasi Halil Bey'i gözümüzün önüne getirir. Ne anlatıcı ne de hikâyenin öbür kahramanı Saide, ("Bir Mektup"u yazan kadın kahramanın aksine) Şinasi Halil Bey'in kim olduğu hakkında büyük sözler sarf eder. Hikâyenin büyük sözlerle konuşan kahramanı Şinasi Halil Bey'dir. Evlilik hakkında düşünmeye, evlenmeye karar verdikten sonra başlar. Yarım yamalak bilgisiyle büyük iddialarda bulunur. Hayat tecrübesi başta söylediklerinin tam zıddını ona yaptırırken bile, baştaki sözlerin büyüğü onun için sürüyordur. Yaptığı şeyi kendisi "sadakatsizlik" olarak algılamadığı, böyle ifade etmediği için, başkalarının böyle algılayabileceklerine aklı kesmez. Karısının sessiz duruşunu itaat olarak algılamak ister ve öyle algılar. Oysa Saide Hanım, sessiz kalmakla birlikte, bildiğini okumakta, kocasının hükmü olmayan sözlerini ya işitmemekte ya da işitse de üzerinde durmamaktadır.

Şinasi Halil Bey'i bu halleriyle Batı taklitçisi olarak göremeyiz, olsa olsa kendi kendisinin taklididir. Modelini, idealini sözcüklerden yaratmıştır; gerçeklikle ilgisi yoktur bu idealin. Bir anlamda yok-modelin taklididir. "Bize özgü" bir şeylerden söz edeceğimiz zaman, Esendal'ın kahramanlarından bol bol örnek verebiliriz. Sayısız hikâye kaleme almıştır Esendal; bunların arasında en çok akıllarda kalanlar, Şinasi Halil Bey gibi insanların hayatlarından bir sayfayı bize gösterdiği hikâyelerdir. "Bize özgü olan"ın içeriğinin nasıl eklektik, çelişkili, matrak, sıcak ya da eğlenceli olduğunu gösteren bu hikâyeler, yazarı yapıta nasıl bir görev yüklerse yüklesin, yapıtın yazarın müdahalelerinden özerk kalabildiğinin kanıtıdır

aynı zamanda. Soyut düşünceleri somut örneklerle okura aktarmayı değil, insanlık durumlarını anlatmayı yeğlediğinde, yazarın topluma ve insana ayna tutma konusunda daha başarılı olduğunu sezeriz.

Taklitçi Batı özentiliğine karşı “kendimize özgü olan”ın savunusunu yapsa da, Esendal’ın hikâyelerinde, modernleşmede geç kalanların telaşını pek görmeyiz. Bunun iki nedeni var bence: Birincisi, hikâye türü olarak yazarın daha sakin kalmasına yardımcı olur. Kısacık hikâyelerin içerisine dünyayı altüst edecek düşünceleri sığdıranlar da olmuştur olmasına, ama çoğunlukla büyük iddiaları anlatmaya boyutu da, odaklandığı olgunun tekilliği de pek izin vermez hikâyenin. İkinci olarak, Esendal’ın yatay medeniyetten yana olduğunu unutmamak gerekir. Medeniyetleri yatay ve dikey olarak ayırdığı için yatay olanın dikeye yetişmesi söz konusu değildir – böyle bir yarışa girmez. “Onların” yaptıkları bazı şeyleri bizim de yapmamızı önerir önermesine, ama özünde “başka türlü bir şey”dir istediği.

Yatay medeniyetin ne olduğunu, nasıl bir şey olabileceğini Esendal’ın hikâyelerini okuduğumuzda daha iyi kavrarız. İnsanın insanlıktan çıktığı, yabancılaştığı, nesneye döndüğü dikey medeniyetin tersine, yatay medeniyet insani özelliklerin nesne ilişkilerinin önünde durduğu bir yaşam tarzı önermektedir. Sürekli çalışmaya vurgu yapsa da, bu çalışma insanın emeğine yabancılaştığı bir çalışma değildir. Böylesi bir yatay medeniyetin küreselleşen dünyada mümkün olup olmadığı sorulabilir. Esendal, en azından hikâyelerinde tekil insanların hayatlarındaki değişimle ilgilidir, büyük sorunlara ne çözüm aramış ne de önermiştir. Kimi hikâyelerin olumlu kahramanlarını çizer, tanıtırken büyük sözlerden kaçınır, içerisinde minik hikâyeler taşıyan cümlelerle anlatır derdini. Şinasi Halil Bey gibi huzursuz, tedirgin, takıntılı, “arızalı”

kahramanlarsa, dikey medeniyetin ürünleridir; yatay ilişkilerle belirlenmesi gereken bilinçleri, dilleri, hayatları tersyüz edilmiştir. Bu kahramanların hikâyeleri “bize özgü bir medeniyet”in imkânsızlığını anlatmaktadır aynı zamanda. Kahramanların kendileri bu imkânsızlığın farkında değildirler; bunun farkına varabilmeleri için hikâyenin hacmi yetmeyecektir kuşkusuz. Yine de bu kahramanın “yaşayışından rastgele bir yaprağı”¹ okurken bizim kafamızda “bize özgü medeniyet” hakkında bir şeyler oluşur. Dikey medeniyetle yatay medeniyetin kesiştiği geniş bir alanda yaşadığımızı bir kez daha görürüz.

1. “Haşmet Güllökan” (*Mendil Altında*, s. 91) adlı hikâyesinin sonunda yazdığı hikâyeyi böyle tanımlar Esendal. Bu tanımın onun çoğu hikâyesi için geçerli olduğunu düşünebiliriz.

Yarattığı kendine özgü öykü dünyasıyla Behçet Çelik, son dönem edebiyatımızın önemli isimlerinden biri.

Bir şeyler öğrenmek için kaleme aldığım yazıları başkalarıyla paylaşmamın nedeni de hep bu oldu: Belki bu sayede birkaç kişinin daha bu yazarları tanımalarına, okumasına vesile olurum; bu yazarların yarattıkları dünyaların kapıları başkalarına biraz olsun açılır. Belki bu yazılarda benim söylemeye çalıştıklarıma katılıp ileri götürürler ya da baştan sona çatışmalar savunduklarımla; ama ortak bir dünyada, edebiyatın insanı kelimelerle içine çekerek değiştirip dönüştürdüğü dünyada, o dünyanın yerleşikleri, yurttaşları olarak birbirimizi yüz yüze tanımadan birlikte bir iş görürüz – bu usta yazarların edebiyat aracılığıyla ifade ettikleri sözleri çoğaltırız.

Öyküyle başladı yazın yaşamına Behçet Çelik. Ardından roman geldi... Bu arada dergilerde yayımlanan edebiyat yazıları hep vardı. *Ateşe Atılmış Bir Çiçek* yirmi beş yıllık bir birikimin sonucu. Edebiyatımızın başucu yazarlarıyla ilgili ciddi yazılar var kitapta. Sabahattin Ali, Memduh Şevket Esenal, Sait Faik, Vüs'at O. Bener, Tomris Uyar, Selim İleri, Suat Derviş. Unutulmuş yazarlar da var, F. Cemaleddin gibi. Kendisini saklasa da unutulmaması gereken. Hani unutulmaya yüz tutan Kenan Hulusi, Osman Cemal Kaygılı, İlhan Tarus, Ayhan Bozfirat, Selçuk Baran. Bir de öykücü yanını pek bilmediğimiz oysa yüzden fazla öyküye imza atan Nâzım Hikmet var *Ateşe Atılmış Bir Çiçek*'te. Ustalık yolunda hızla ilerleyen genç kuşak bir yazardan ustalara saygı duruşu...

Kapak resmi: KADİR AKYOL

ISBN 978-975-07-1568-6

9 789750 715686